

УДК 346.2:342.7:349.6
DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2023.18>

О. Бай,

аспірант

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

А. Токунова,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник відділу господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки

Інституту економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України

ВКЛЮЧЕННЯ АСПЕКТУ ПОВАГИ БІЗНЕСОМ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРОГРАМАХ ПІДГОТОВКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ: АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ЗАСОБИ

Постановка проблеми. Питання забезпечення захисту, поваги та реалізації прав людини є одним із ключових світових мейнстримів, необхідність впровадження якого в усі сфери суспільного життя зазначається як в міжнародних документах, до яких приєдналася Україна, так і в національних політиках та законах.

Аспект прав людини є важливою передумовою для сфери розвитку людства. Так, 25 вересня 2015 року всі 193 країн-членів Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) einstайно схвалили Порядок денний для цілей сталого розвитку, який містив 17 цілей сталого розвитку (далі – ЦСР), завдяки чому сталий розвиток став ключовим принципом глобальної співпраці і національного розвитку [1, с. 289]. Цей документ став найбільш широко обговорюваною загальносвітовою стратегією за всю історію існування людства (докладніше див. [2]), і включив у себе результати наймасштабніших консультацій та обговорень, які було проведено у всіх країнах світу.

Одним із ключових акцентів, які підкреслюються в тексті самої резолюції, є важливість Загальної декларації прав людини, так само, як і інших міжнародних інструментів, які стосуються прав людини та міжнародного права, та підкреслюється обов'язки всіх держав, у відповідності до Статуту ООН, поважати, захищати та заохочувати права людини та основні свободи для всіх без будь-якого розрізнення за расою, кольором шкіри, статтю, мовою, релігією, політичними або іншими переконаннями, національним або соціальним походженням, майновим станом, місцем народження, інвалідністю чи іншим статусом [3, с. 6/35]. В цілому ж, найбільш авторитетні інституції, які ведуть як дослідження, так і практичну роботу у відповідній сфері, зазвичай відзначають, що Порядок денний на період до 2030 року та права людини є переплетені й нерозривно пов'язані між собою [4, с.9].

Триваюча розбудова системи міжнародних документів та інструментів у галузі прав людини надала значний поштовх науковцям, державам, між-

народним організаціям та іншим впливовим акторам для пошуку підходів до існування нашого світу, які могли б стати загально визнаними серед держав та суспільств. В цьому контексті на сьогоднішній день одним із мейнстрімів став «підхід, заснований на правах людини» (далі – ПЗПЛ).

Питання, пов'язані із зазначеними вище аспектами, вже розглядалися як вітчизняними (В. Гладких, С. Добрянський, М. Козюбра, В. Костицький, В. Мармазов, О. Панкевич, Н. Раданович, П. Рабінович, І. Сенюта, В. Сіренко, В. Тацій, С. Федик, М. Феськов, М. Хавронюк, Г. Чанишева, С. Шевчук і інші.), так і зарубіжними (Н. Горн, Т. Кемпбелл, С. Кірсте, Б. Парех, Дж. Роулз, Г. Стайнер, С. Фабре, Д. Харріс, тощо) вченими, при цьому недостатню увагу було приділено засобам впровадження аспектів забезпечення прав людини в освітні програми.

Метою роботи є обґрунтування актуальності впровадження аспекту прав людини в якості наскрізного питання в освітньому процесі підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації.

ПЗПЛ є концептуальною основою для процесу людського розвитку, яка нормативно базується на міжнародних стандартах прав людини та спрямована на просування та захист прав людини. Він прагне проаналізувати нерівності, які лежать в основі проблем розвитку, і виправити дискримінаційні практики та несправедливий розподіл влади, які перешкоджають розвитку та часто призводять до того, що групи людей залишаються позаду. Відповідно до ПЗПЛ, плани, політики та процеси розвитку мають ґрунтуватися на системі прав і відповідних зобов'язань, встановлених міжнародним правом, включаючи всі громадянські, культурні, економічні, політичні та соціальні права, а також право на розвиток [5]. Зазначена концептуальна основа була прийнята в роботу, наприклад, ООН, і продовжує розви-

ватись в межах цієї глобальної структури.

Принципи прав людини керують всім програмуванням на всіх етапах процесу програмування, включаючи оцінку та аналіз, планування та розробку програм (включно з встановленням цілей, завдань і стратегій); впровадження, моніторинг та оцінка.

Серед цих принципів прав людини: універсальність і невідчужуваність; неподільність; взаємозалежність і взаємопов'язаність; недискримінація та рівність; участь та включення; відповідальність і верховенство права [6]. Вбачається, що врахування зазначеної вище пріоритетизації прав людини як в самих наукових дослідженнях, так і в процесі підготовки наукових кадрів є вкрай актуальним.

Наука в цілому є тим механізмом, який прокладає шлях розвитку на декілька кроків уперед. Однак, як сам процес наукових досліджень, так і впровадження його успішних результатів, можуть призвести до суттєвого негативного впливу на значну кількість жінок та чоловіків, на цілі громади та, навіть, країни. Наприклад, розвиток відновлюваної енергетики (далі – ВДЕ) є значним досягненням низки природничих та технічних наук, а також може стати у пригоді окремим суспільним, наприклад, економіці. Разом із тим, сфера ВДЕ є однією із тих, що найбільше провокують порушення прав людини у світі. Така прикра практика в черговий раз має привертати увагу до ролі та впливу науки на розвиток людства, до питання глибинного смислу наукових досліджень в будь-яких галузях науки, та ключових базових цінностей, які мають бути наскрізними в будь-якому науковому пошуку. У цьому контексті, якраз і є можливим визначити саме права людини в якості такого орієнтиру. При цьому вбачається за доцільне починати саме в рамках підготовки наукових кадрів. Це дозволить створити умови та потенціал для того, що у процесі

подальших наукових розробок вони керуватимуться даним підходом. Тож, зазначені процеси будуть апріорі базуватися на повазі до прав людини. Це сприятиме переорієнтуванню парадигми розвитку нашої правової системи на більш людиноцентричну.

Запропоновані вище підходи мають підґрунтя також і в політиках, визнаних з боку міжнародної спільноти. Так, у статті 2 Декларації ООН про освіту і підготовку у сфері прав людини зазначається, що освіта та підготовка у сфері прав людини охоплює три напрямки, а саме:

- освіта з питань прав людини, яка включає надання знань і розуміння норм і принципів прав людини, цінностей, що їх ґрунтують, і механізмів їх захисту;

- освіта через права людини, що включає навчання та викладання у спосіб, який поважає права як освіти, так і тих, хто навчається;

- освіта заради прав людини, яка включає розширення можливостей людей користуватися своїми правами та здійснювати їх, а також поважати та підтримувати права інших [7].

Вбачається, що впровадження другого та третього напрямків, тобто освіти та підготовки «через» права людини та «заради» прав людини, сприятиме створенню додаткової цінності та конкурентоздатності вітчизняної науки в різних галузях, і підвищуватиме ефективність співпраці із закордонними колегами на персональному рівні та науковими установами й дослідницькими центрами на інституційному рівні.

Серед практичних кроків реалізації зазначеного найбільш доцільним видається впровадження відповідних тематичних блоків, пов'язаних із правами людини, на самому початку становлення науковців – у програмах підготовки магістрів та докторів філософії. Також, це питання має бути впроваджено в обох циклах дисциплін – і суспільних, і природничих. Але в кожному разі курс має

бути адаптовано до потреб здобувачів і здобувачок тієї або іншої спеціальності. При розробці чи оновленні таких програм має бути підкреслені зв'язки галузі із питаннями прав людини, потрібні саме відповідним фахівцям і фахівчиням, забезпечено надання базових навичок проведення оцінки ризиків щодо настання негативного впливу на права людини жінок та чоловіків, пов'язаного із самим процесом досліджень та їх результатами, тощо.

Звертаючись до підготовки юридичних кадрів, слід підходити до цього питання ще більш ґрунтовно. Вбачається, що освітні програми підготовки бакалаврів, магістрів та докторів філософії за спеціальністю «Право», мають вже на рівні мети та завдань закріплювати спрямованість на розбудову наукової спільноти, яка сприяє реалізації прав людини. За результатами навчання конкурентоспроможний фахівець чи фахівчиня мають отримати навички та переконаність щодо першочерговості просування прав людини у своїй подальшій професійній діяльності.

У даному аспекті особливу доцільність має викладання такого курсу, як «Бізнес і права людини» (далі – БПЛ). Актуальність саме такого акценту на розширенні світогляду вітчизняних здобувачів і здобувачок правничої вищої освіти щодо прав людини в контексті здійснення господарської діяльності пов'язана із глобальними процесами змін у науці, практиці, громадянському русі, міжнародному праві, законодавстві ЄС та різних країн. Розвиток даного напрямку є важливим спрямуванням останніх років у світі і в Україні.

Відносно першого, до ключових документів слід віднести: Керівні принципи ООН з питань БПЛ (окреслюють обов'язки держав і бізнесу щодо просування та захисту прав людини та забезпечують глобальні стандарти для запобігання та усунення несприятливого впливу під-

приемницької діяльності на права людини) [8], Тристоронню Декларацію принципів, що стосуються багатонаціональних корпорацій та соціальної політики (декларація Міжнародної організації праці яка надає пряме керівництво багатонаціональним корпораціям щодо соціальної політики та інклюзивних, відповідальних та сталих практик щодо робочого середовища. Її метою є заохочення позитивного внеску, який багатонаціональні корпорації можуть зробити у справу економічного та соціального прогресу та забезпечення гідної праці для всіх, а також мінімізації та подолання складнощів, до яких може призвести їх різноманітна діяльність) [9], Керівні принципи Організації економічного співробітництва та розвитку для багатонаціональних підприємств: рекомендації для відповідального ведення бізнесу у глобальному контексті (де представлені рекомендації, які уряди адресують багатонаціональним підприємствам. Вони спрямовані на забезпечення узгодженості політики діяльності таких підприємств з державною політикою, зміцнення основи для взаємної довіри між підприємствами та суспільствами, в яких вони працюють, а також на допомогу в покращенні середовища для притоку іноземних інвестицій та посилення внеску багатонаціональних підприємств у сталий розвиток.) [10], Загальну декларацію прав людини (що визначає основні права людини, які мають бути захищені та виступає керівним документом для ділової практики, яка поважає права людини) [11], та інші.

Продовжується напрацювання юридично зобов'язуючого інструмента у міжнародному праві прав людини для регулювання діяльності транснаціональних корпорацій та інших суб'єктів господарської діяльності у межах мандату Міжурядової робочої групи відкритого складу, яку було утворено Радою ООН з прав людини. Набуває розповсюдження

прийняття нормативно-правових актів окремими країнами, які регулюють питання належної обачності щодо прав людини при здійсненні підприємницької діяльності. Також, багато країн впроваджують питання бізнесу і прав людини у своє праве поле через розробку та імплементацію Національних планів дій, що дозволяє вводити певні рамки діяльності підприємств на їх територіях і поза їх межами.

Стосовно безпосередньо українського контексту, слід першочергово зазначити Національну стратегію у сфері прав людини, яка у параграфі 16 «Забезпечення дотримання прав людини в процесі ведення господарської діяльності» в якості проблеми, на вирішення якої спрямований стратегічний напрям, визначає наявність випадків порушення прав людини з боку суб'єктів господарювання (зокрема, у сфері трудових відносин, захисту персональних даних, захисту прав споживачів, захисту навколишнього природного середовища тощо) [12]. Також, зазначена вище Стратегія у параграфі 27 «Підвищення рівня обізнаності у сфері прав людини» встановлює завдання, які спрямовані на включення проблематики прав людини у зміст освіти різних рівнів; відповідне оновлення стандартів освіти різних рівнів та професійних стандартів педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу; а також забезпечення належного рівня знань осіб, робота яких пов'язана з правотворенням та правозастосуванням [12]. Таким чином, існують нормативні передумови для імплементації подібної ініціативи щодо поглиблення вивчення питань бізнесу і прав людини в межах викладання за спеціальністю «Право» на різних рівнях.

Відносно тем, які могли б викладатися в рамках даного курсу, пропонується першочергово включити наступні: Розвиток концепції та пра-

вові основи БПЛ у світовій практиці; Нормативно-правове забезпечення сфери БПЛ в Україні та особливості імплементації Керівних принципів ООН з питань БПЛ в національному законодавстві; Обов'язок держави захищати права людини; Корпоративна відповідальність поважати права людини; Забезпечення доступу осіб, права яких було порушено, до ефективних засобів правового захисту; Роль БПЛ в умовах конфлікту та постконфліктного відновлення; Роль БПЛ у досягненні ЦСР; Роль БПЛ у реалізації Європейського Зеленого Курсу в Україні; Питання забезпечення гендерної рівності в рамках системної роботи із впровадження БПЛ. Останні три теми стосуються ключових міжнародних стратегічних пріоритетів, які наразі Україна визначила для себе як основоположні останнім часом.

Також, доцільним буде включити основні положення щодо підходів БПЛ як окремі наскрізні теми і для інших галузей знань. При цьому відповідні положення мають бути орієнтованими на матеріал, який викладається. Зокрема, дані положення доцільно включити до базових курсів з основ правознавства, що викладаються в рамках циклу дисциплін загальної підготовки.

Для забезпечення подальшої системної роботи із реалізації запропонованого підходу до посилення навчання та підготовки у сфері прав людини актуальним є відобразити ці питання на рівні національних стратегічних документів, в першу чергу – Національної стратегії у сфері прав людини.

Так, при розробці Національної стратегії у сфері прав людини на новий період пропонується розширити поточний тематичний напрямок з підвищення рівня обізнаності у сфері прав людини та орієнтуватись на комплекс питань, а саме: навчання, підготовка та підвищення обізнаності у сфері прав людини.

При цьому, враховуючи вищевикладений матеріал, пропонується розглянути закріплення двох наступних завдань, які спрямовані, як на подальшу розбудову вже започаткованих ініціатив, так і на закріплення нових пріоритетів у цій сфері:

«включити до стандартів освіти різних рівнів та професійних стандартів педагогічних, науково-педагогічних і наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу *та наукової (науково-технічної) роботи*, теми (компетентності) з прав людини, механізмів їх реалізації та захисту, а також теми з міжнародних, у тому числі європейських, стандартів у сфері прав людини».

«Забезпечити доступ здобувачів і здобувачок за другим та третім рівнями вищої освіти за спеціальністю «Право» до вивчення питань концепції бізнесу і прав людини».

Висновки. У роботі визначено, що питання забезпечення захисту, поваги та реалізації прав людини мають стати наскрізним питанням в процесах підготовки наукових кадрів. З одного боку, це вимагатиме роботи із перегляду відповідних освітніх програм. З іншої, надасть спільну платформу для подальшої взаємодії різних галузей науки як в межах країни, так і на міжнародному рівні. Обґрунтовано доцільність включення у програми підготовки бакалаврів, магістрів та докторів філософії за спеціальністю «Право» такого курсу, як «Бізнес і права людини». При цьому запропоновано приділити особливу увагу таким темам, як Розвиток концепції та правові основи БПЛ у світовій практиці; Нормативно-правове забезпечення сфери БПЛ в Україні та особливості імплементації Керівних принципів ООН з питань БПЛ в національному законодавстві; Обов'язок держави захищати права людини; Корпоративна відповідальність поважати права людини; Забезпечення доступу осіб, права яких було порушено, до ефективних засобів правового захи-

сту; Роль БПЛ в умовах конфлікту та постконфліктного відновлення; Роль БПЛ у досягненні ЦСР; Роль БПЛ у реалізації Європейського Зеленого Курсу в Україні; Питання забезпечення гендерної рівності в рамках системної роботи з впровадження БПЛ. Також, сформульовано пропозицію щодо доцільності включення основних положень концепції БПЛ як окремих наскрізних тем і для інших галузей знань. При цьому відповідні положення мають бути орієнтованими на матеріал, який викладається. Зокрема, дані положення запропоновано включити до базових курсів з основ правознавства, що викладаються в рамках циклу дисциплін загальної підготовки. **Щодо перспектив подальших досліджень**, на нашу думку, доцільним є подальше розвинення впровадження підходу, заснованого на правах людини, на всіх рівнях освітнього процесу.

У роботі визначено, що питання забезпечення захисту, поваги та реалізації прав людини мають стати наскрізним питанням в процесах підготовки наукових кадрів. З одного боку, це вимагатиме роботи із перегляду відповідних освітніх програм. З іншої, це надасть спільну платформу для подальшої взаємодії різних галузей науки як в межах країни, так і на міжнародному рівні. Обґрунтовано доцільність включення у програми підготовки бакалаврів, магістрів та докторів філософії за спеціальністю «Право» такого курсу, як «Бізнес і права людини». Запропоновано перелік напрямів, які мають пріоритетне значення для базового вивчення питання. До них віднесено такі теми, як: Розвиток концепції та правові основи бізнесу і прав людини у світовій практиці; Нормативно-правове забезпечення сфери бізнесу і прав людини в Україні та особливості імплементації Керівних принци-

пів ООН з питань бізнесу і прав людини в національному законодавстві; Обов'язок держави захищати права людини; Корпоративна відповідальність поважати права людини; Забезпечення доступу осіб, права яких було порушено, до ефективних засобів правового захисту; Роль бізнесу і прав людини в умовах конфлікту та постконфліктного відновлення; Роль бізнесу і прав людини у досягненні Цілей сталого розвитку; Роль бізнесу і прав людини у реалізації Європейського Зеленого Курсу в Україні; Питання забезпечення гендерної рівності в рамках системної роботи з впровадження бізнесу і прав людини. Сформульовано пропозицію щодо доцільності включення основних положень концепції бізнесу і прав людини як окремих наскрізних тем і для інших галузей знань.

Також, для забезпечення подальшої системної роботи із реалізації запропонованого підходу до посилення навчання та підготовки у сфері прав людини запропоновано відобразити ці питання на рівні національних стратегічних документів, в першу чергу – Національної стратегії у сфері прав людини. Внесено пропозиції, які вбачається доцільним впровадити під час актуалізації даного програмного документу.

Ключові слова: права людини; сталий розвиток; освіта; бізнес і права людини; підхід, заснований на правах людини.

Bai O., Tokunova A. Incorporating business respect for human rights into higher education programs: relevance and means

The work determined that the issue of ensuring the protection, respect, and realization of human rights should become a cross-cutting issue in the scientific personnel training processes. On the one hand, this

will require activities on revising the relevant educational programs. On the other hand, that will provide a common platform for further interaction of various branches of science both within the country and at the international level. The advisability of including such a course as "Business and Human Rights" in the training programs of bachelors, masters, and Doctors of Philosophy majoring in "Law" has been substantiated. A list of areas that form a prioritized importance for the basic study of the issue was proposed. These include such topics as: The development of the concept and legal foundations of business and human rights in global practice; The regulatory and legal framework of the business and human rights sphere in Ukraine and the specifics of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights implementation in the national legislation; The state duty to protect human rights; The corporate responsibility to respect human rights; Ensuring the access to effective remedies for persons whose rights were violated; The role of business and human rights in conflict and post-conflict recovery; The role of business and human rights in achieving the Sustainable Development Goals; The role of business and human rights in the implementation of the European Green Course in Ukraine; The issue of achieving gender equality within the framework of systematic work on the implementation of business and human rights concept. A proposal was formulated regarding the advisability of including the main provisions of the business and human rights concept as separate cross-cutting topics for other fields of knowledge.

Also, aiming to ensure further systematic work on the implementation of the proposed approach to strengthening education and training in the field of human rights, it was proposed to reflect these issues

at the level of national strategic documents, first of all, the National Strategy in the field of human rights. Proposals were made that are deemed appropriate to implement during the updating of this program document.

Key words: human rights; sustainable development; education; business and human rights; human rights-based approach.

Література

1. Іващенко О.А. Концепція сталості у фокусі цілей сталого розвитку. Стратегія розвитку України: фінансово-економічний та гуманітарний аспекти: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. К.: «Інформаційно-аналітичне агентство», 2019. С. 289-291. URL: <http://194.44.12.92:8080/jspui/handle/123456789/4469>.

2. Klarin T. (2018) The Concept of Sustainable Development: From its Beginning to the Contemporary Issues. Zagreb International Review of Economics and Business, Vol.21 (Issue 1), pp. 67-94. URL: <https://doi.org/10.2478/zireb-2018-0005>

3. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, Resolution adopted by the UN General Assembly, 25.09.2015, A/RES/70/1, 35 c. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf.

4. The Danish Institute for Human Rights. Human Rights and The 2030 Agenda for Sustainable Development: Lessons Learned and Next Steps. URL: https://www.humanrights.dk/sites/humanrights.dk/files/media/dokumenter/sgd/hr_and_2030_agenda-web_2018.pdf.

5. Universal Values. Principle One: Human Rights-Based Approach. – URL: <https://unsdg.un.org/2030-agenda/universal-values/human-rights-based-approach>.

6. The Human Rights Based Approach to Development Cooperation Towards a Common Understanding Among UN Agencies. URL: https://unsdg.un.org/sites/default/files/6959-The_Human_Rights_Based_Approach_to_Development_Cooperation_Towards_a_Common_Understanding_among_UN.pdf.

7. *United Nations Declaration on Human Rights Education and Training adopted by the General Assembly on 19 December 2011, resolution A/RES/66/137.* URL: <https://www.ohchr.org/en/resources/educators/human-rights-education-training/united-nations-declaration-human-rights-education-and-training>

8. *Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations «Protect, Respect and Remedy» Framework: Annex to the Report of the Special Representative of the Secretary General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie on 21 March 2011 № A/HRC/17/31.*

9. *International Labour Organization, Tripartite Declaration of Principles concerning Multinational Enterprises and Social Policy (Fifth Edition, March 2017).* URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/%2D%2D-ed_emp/%2D%2D-emp_ent/%2D%2D-multi/documents/publication/wcms_094386.pdf.

10. *OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct.* URL: <http://mneguidelines.oecd.org/mneguidelines/>.

11. *Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 р.* URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015.

12. *Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021.* Офіційний Вісник України. 2021. № 26. Ст. 1257.